

VALTION TUTKIMISEN LÄHTÖKOHDASTA

Kari Hongisto

Rousseau näki valtion sosiaalisena sopimuksena, mutta ei kuitenkaan nostanut tutkimuksen kohteeksi tämän sopimuksen solminutta yhteiskuntaa. *Hegel* puolestaan yritti alistaa yhteiskuntaa valtioon.¹ *Marxin* ja *Engelsin* lähtökohta poikkesi ratkaisevasti näistä kummastakin: he lähtivät konkreettiseen tutkimukseen historiallis-konkreettisesta yhteiskunnasta — löytääkseen mm. valtion. Historiallisen materialismin valtiokäsityksen teoreettis-poliittisen yhteenvedon laati sittemmin *V. I. Lenin*.²

Mistä on siis lähdettävä liikkeelle valtion luonteen tieteellisessä analyysissä? — Valtiosta, sellaisena kuin se välittömästi meille tutkimuskohteena näyttäytyy. Mihin päädytään? — Valtion todellisen olemuksen konkreettiin erittelyyn. Mutta olennaista on nimenomaan se, mitä tapahtuu tällä välillä, miten lähtökohdasta edetään tuohon lopputulokseen. Ja vastaamme: on käytävä valtion puitteiden ulkopuolella.

Siinä kaavamaisesti prolemaatiikka, josta muutamia johtoaajatuksia seuraavassa. Tässä tyydytään käsittelemään vain valtion tutkimisen lähtökohtaa ja metodologiaa; valtion käytännöllinen tutkimustyö ja sen nykyvaihe tulkoon käsitteilyyn toisessa yhteydessä.

Lähtö reaalisesta ja välittömästä

»Näyttää oikealta alkaa reaalisesta ja konkreettisesta, todellisesta edellytyksestä, siis esim. taloustieteessä väestöstä, joka on koko yhteiskunnallisen tuotantotapahtuman perusta ja subjekti».³ Valtiotutkimuksessa näyttää tämän mukaan oikealta alkaa valtiotyypistä, valtion perustavista ja välttämättömistä muotomääreistä.⁴ Tämä onkin välttämätöntä, sillä juuri valtiotyypinä valtio meille ensi kädessä ilmenee. Tämä on kuitenkin vasta lähtökohta.

Politologian teoreettisessa traditiossa on kuitenkin hyvin usein pysähdytty tähän lähtökohtaan. Valtio nähdään välittömästi annettuna, atomaarisena ja tyystin omalakisena alueena, jopa formalismina. Valtio on irrallaan vallan kysymyksestä, valta luokasta, luokka tuotantosuhteista. Valtion tutkiminen jää tällöin formaalis-analyttiseksi, valtion ilmentymien tasoon ja muodostaa sekin koko lailla suljetun piirin. Valtion ilmentymien tutkimus ei tukeudu analyysiin valtion olemuksen kytkennöistä. Operointi tapahtuu annetuilla muotomääreillä ilman että niiden luonnetta valtion osana selvitetään, ilman että valtion luonnetta taloudellisen yhteiskuntamuodostuman elimellisenä osana selvitetään.

»Valtio on... tietyllä kehitysasteella olevan yhteiskunnan tuote», kirjoitti

Engels.⁵ »Valtio ei siis ole ollut olemassa iänikuisesti. On ollut yhteiskuntia, jotka ovat tulleet toimeen ilman sitä ja joilla ei ole ollut aavistustakaan valtiosta eikä valtiovallasta».⁶ Tuommoisena aikana — ilman »aavistustakaan valtiosta» — ei semmitenkään voinut olla aavistusta valtion tutkimisesta. Sen aika tuli myöhemmin, valtion synnyttyä.⁷ Siksi lähtökohta on valtio.

Nousu lähtökuopista

Lähtökohta voi merkitä rajoittumista siihen. Tieteen pyrkimyksenä on kuitenkin aina porautua ilmiön olemuksen selvittämiseen yhä pidemmälle. Oikea tieteellinen esitys valtiosta on sellainen, joka vastaa objektiivisesti olemassa-olevaa valtiota. Ajattelun on siis tuotettava todellinen uudestaan, reproduoitava se »henkisesti konkreettisenä»⁸, kuten Marx asian ilmaisi. Tämä merkitsee, ettei jäädä abstraktioihin, vaan edetään abstraktisesta konkreettiseen,⁹ tässä tapauksessa ei jäädä valtiotyyppeihin, vaan edetään valtioon yhteiskunnan tuotteena.

»Siis valtio ei ole suinkaan mahti, jonka yhteiskunta olisi ottanut vastaan ulkoisesta pakosta; yhtä vähän se on 'siveellisen idean todellisuus', 'järjen kuva ja todellisuus', kuten Hegel väittää».¹⁰ Valtio ei ole ulkoinen yhteiskunnalle. Siksi valtiota ei voi tutkia siitä irroitettuna, rajoittumalla valtion »omiin» puitteisiin.

Miten sitten toteutuu »käynti valtion puitteiden ulkopuolella» ja onko kyseessä ylipäätään lainkaan käynti? Edettäköön Marxin omasta tutkimusmetodistaan antamalla kuvauksella¹¹ soveltaen sitä valtion tutkimiseen.

Valtityyppi on abstraktio, jos sivuutetaan sen konstituivat sosiaalis-taloudelliset ja luokkasuhteet. Nämä suhteet ovat taas tyhjiä sanoja, ellei tunneta niitä elementtejä, joille nuo suhteet pohjautuvat, esim. palkkatyötä, pääomaa jne. Nämä taas edellyttävät vaihtoa, työnjakoa jne. Olemme päässeet käsitteisiin, jotka kuuluvat poliittiseen taloustieteeseen, ja koska Marx käsitteli juuri tämän tieteen metodia, olemme saavuttaneet myös tuntuman siihen. Toisin sanoen valtion »omat» puitteet on ylitetty.

Nyt voimmekin katsoa loppuun Marxin väestöstä — tässä valtityypistä — lähteneen esityksen. Siinä vilahtava valtio osoittaa samalla, että tässä valtion tutkimukseen tehty Marxin metodin sovellutus on korrekti. Marx hylkää selvästi abstraktiot tutkimuksen lopputuloksena ja niiden tuottamisen tutkimusmetodisena päämääränä¹² ja osoittaa tieteen tehtäväksi — jotta sen ja käytännön ykseys viimein olisi mahdollista — abstraktisesta konkreettiseen teoreettisesti kohoamisen periaatteen. Tuloksena on juuri konkreettinen reproduktio ajattelun kautta. Tätä tietä valtio on konkreettinen yhteenvetona eikä lähtökohtana, vaikka valtiosta (valtityypinä) onkin lähdetty. Seuraava pitkäkökö lainaus Marxilta on tarpeen:

»Jos siis lähtisin väestöstä, lähtökohtanani olisi sekasortoinen mielle kokonaisuudesta ja tarkemmin määrittellessäni tulisin analyttisesti yhä yksinkertaisempiin käsitteisiin, konkreettiseksi mieltämästäni yhä ohuempiin abstraktioihin kunnes olisin tullut kaikkein yksinkertaisimpiin määrityksiin. Niistä olisi sitten lähdettävä palaamaan jälleen takaisinpäin kunnes pääsisin lopulta taas väestöön, mutta tällä kerralla ei sekasortoisena käsityksenä kokonaisuudesta, vaan monien määritysten ja suhteiden rikkaana totaliteettina. Ensimmäinen tie on se, jota taloustiede on historiallisesti kulkenut syntykaudellaan. Esim. 1600-luvun taloustieteilijät aloittivat aina elollisesta kokonaisuudesta, väestöstä, kansakunnasta, valtiosta jne, mutta he pääsivät aina siihen, että löytävät erittelyn avulla eräitä määrääviä abstraktisia yleisiä suhteita, kuten työnjaon, rahan, arvon jne. Niin pian kuin nämä yksittäiset momentit oli enemmän tai vähemmän määritetty ja abstrahoitu, syntyivät taloustieteelliset järjestelmät, jotka etenevät yksinkertaisesta, kuten työstä, työnjaosta, tarpeesta, vaihtoarvosta aina valtioon, kansakuntien väliseen vaihtoon ja maailmanmarkkinoihin asti. Ilmetysti viimeksi mainittu on tieteellisesti oikea metodi.»¹³

Tutkimisen edellytyksistä

Valtion ymmärtäminen viime kädessä yhteiskunnan taloudellisen rakenteen määräämäksi, asettamus valtiosta luokkavastakohtaisuuksien sovittamattomuuden tuloksena ja ilmauksena¹⁴, käsitys sen luonteesta vastakkaisten luokkien hillitsijänä ja samalla näiden yhteentörmäyksestä syntyneenä, mikä yhteensä merkitsee että valtio säännöllisesti on mahtavimman, taloudellisesti hallitsevan luokan valtio, jonka avulla tämä luokka muodostuu myös poliittisesti hallitsevaksi luokaksi ja josta se saa uuden välineen sorretun luokan lannistamiseksi ja riistämiseksi¹⁵; käsitys, että valtio aina on demokratiaa yksille, diktatuuria toisia vastaan¹⁶, asettamukset valtion kuoleutumisen¹⁷ konkreettisista teistä¹⁸ jne. — kaikki nämä ovat konkreettisia määreitä valtion luonteesta. Niissä on lähdetty valtion edellytyksistä ja romutettu samalla ajatus valtion tutkimuksesta »riippumattomana tiedon alana».

Jo Saksalaisessa Ideologiassa Marx ja Engels luonnehtivat metodiaan seuraavasti: »Tämä lähestymisen metodi ei ole tyhjä edellytyksistä. Se lähtee reaalisista edellytyksistä eikä jätä niitä hetkeksikään». »Missä spekulatio lakkaa — todellisessa elämässä — todellinen, positiivinen tiede alkaa: ihmisten käytännöllisen toiminnan, heidän käytännöllisen kehitysprosessinsa esittäminen. Tyhjät puheet tietoisuudesta loppuvat ja todellisen tiedon on tultava niiden sijaan. Kun esitetään todellisuus, filosofia riippumattomana tiedon alana menettää olemassaolonsa välineet».¹⁹

Myöskään valtion tutkimus ei ole edellytyksetöntä, vaan sillä on edellytyksensä juuri sen yhteiskuntataloudellisen kehityksen tutkimisessa, joka synnyttää valtion ja määrittää sen muodollisen struktuurin. Näin avautuu valtion luonne.

Valtion luonne ja osat

Edellä on pyritty selvittämään valtion luonnetta. Sen selvittäminen on ensisijaista. Vasta sen jälkeen valtion sisäisten toimintojen, instituutioiden, vuorovaikutuksien jne. tutkimiselle on perusta. Valtion sisällä on luonnollisesti omat mekanisminsa ja näiden toiminta, mutta kokonaisuutena valtion »sfääri» ei ole omalakinen ja autonominen, vaan sen lait — joiden ilmenemisen me päivittäin havaitsemme — omaavat sosiaalisen perustan ja tietyn luokkasisällön. Valtion luonteen ymmärtäminen on edellytyksenä sen ilmiöiden adekvaatille erittelylle. Samoin se estää sen virheellisen käsityksen syntymisen, jonka mukaan esim. valtiotyypit — ilmiöt — olisi periaatteellisesti valtion luonteesta — olemuksesta — poikkeava, sille vastakkainen. Toisentyypinen virhe olisi puolestaan se, ettei olennaista — luonnetta — kyetä erottamaan valtiossa.

Yhteiskuntataloudellinen (luonnonhistoriallinen) liike, taloudellisten yhteiskuntamuodostumien kehitys on lainmukainen prosessi. Sitä vastaavat ajalliset ja konkreettis-historialliset yhteiskunta- ja valtiorakenteet. Tämä lähtökohta — materialistisen ja historiallisen ykseys — vähentää vaaraa tulkita valtion puitteiltaan autonomiseksi, staattis-strukturalistisen tulkinnan vaaraa, jossa annetut struktuurit liikkuvat korkeintaan itsessään tietyn pelin kaltaisena ja jossa looginen mitätöi historiallisen ja materialistinen kutistetaan formalismiksi.

Valtion tutkimustavoista

Hahmotettakoon lopuksi ideaalityypeinä kolme valtion tutkimisen tapaa, niiden ilmaisemaa valtiokäsitystä ja kunkin yhteiskuntatieteellistä relevanssia.

(i)

Valtio (tai poliittinen instanssi) on omalakinen, autonominen ja annettu tutkimuskohde, vallasta ja sen perustasta irrallaan oleva. Valtion alue on formalisoitu tietynlaiseksi peliksi, objekti-objekti -relaatioiden koostumaksi²⁰ josta yhteiskunnalliset lainmukaisuudet todellisuudessa realisoiva inhimillinen subjekti ja praksis on leikattu pois eikä sitä näin ollen oteta myöskään tutkimuksen alaiseksi.

Tutkimuslähtökohta on positivistinen, »porvarillisen yhteiskunnan ajattelutavan»²¹ mielessä. Valtiota tutkitaan vailla kehitystä olevana, mikä merkitsee myös tutkimuksen pysähtyneisyyttä. Ote on mekanistinen, strukturalistis-funktionaalinen, formaalis-analyttinen. Esimerkkinä 0-summa peliteoria. Muutoksen käsite on aina määrälliseen muutokseen viittaava sekä »valtiosysteemin» sisäinen. Poliittisen instanssin toiminta esitetään ketjuna boxista toiseen: input-output-feedback loop. Tutkimukselle ovat tyypillisiä luokittelut, typologisoinnit, valtion sisäisten elementtien vuorovaikutusten erittely ilman niiden

»sisäistä yhteiskuntasidettä». Esim. *D. Eastonin* analyyttinen tarkastelutapa ja hänen systeemin käsitteensä ilmaisevat selviä tähän tyyppiin luettavia piirteitä.²²

Tutkimustavalla saattaa olla *relevanssia* valtion ilmiöiden luokittelulle ja systematisoinneille, mutta valtion olemus jää selvittämättä ja sen ymmärtämiselle välttämättömien lainomaisuuksien tietoaminen tekemättä. Valtion ilmien liike muodostaa tutkimuksen syvyysrajan eikä tätä liikettä siten nähdä valtion luonteesta käsin. Tämän tutkimustavan tieteellistä tarpeellisuutta ja merkitystä punnittaessa lienee paikallaan pohtia Marxin tunnettua huomautusta, että mikäli ilmiöiden ulkoinen ilmiömuoto ja niiden olemus lankeavat välittömästi yhteen, tulee kaikki tiede tarpeettomaksi.²³

(ii)

Valtio nähdään yhteiskunnan tuotteena, yhteiskunnan funktiona ilman itsestä olemassaoloa tämän relaation ulkopuolella. Valtio ja jopa sen elementit menettävät kaiken itsenäisyytensä ja ovat yhteiskunnan determinoimat. Valtio on eräänlainen yhteiskunnan periferia ja täten tutkimukselle verrattain epärelevantti.

Tutkimus pelkistyy em. valtion määrittelyn toistamiseksi, tautologiaksi tai korkeintaan parafrasiksi. Konkreettis-historialliset valtiomuodot, niiden historiallinen paikka ja osuus, rakenteet, toiminnot, vaikutusmekanismit, luokkien taistelu ja suhteet jne. jäävät tutkimatta. Lähtökohtaa voisi nimittää dogmaattiseksi.

Yhteiskuntatieteellinen *relevanssi* jää laihaksi; tutkimus ei johda mihinkään. Valtion olemustotuus osoittautuukin näennäiseksi, pelkäksi fraasiksi.

(iii)

Valtiota tutkitaan yhteiskunnasta, yhteiskuntataloudellisesta liikkeestä käsin. *Tutkimus* on konkreettista eikä jää näennäisten olemustotuuksien triviaaliin toistoon, mutta ei myöskään ilmiöiden empiiriseen luokitteluun. *Valtiota* tutkitaan muuttavana, kerran syntyneenä ja kerran häviävänä yhteiskunnan tuotteena, tutkitaan sen perusta yhteiskunnan taloudellisessa rakenteessa, sen luokkatausta, osuus yhteiskunnallisessa — myös harppaukset tuntevassa — muutoksessa, unohtamatta tutkimusta valtion sisäisten mekanismien konkreettisuudesta kehityksestä ja vaikutuksesta. Tämä tutkimus lähtee valtiosta ja palaa siihen konkreettisena käsitteenä ymmärtäen tällöin myös valtion lopulta katoavan luonteen. Se johtaa valtion yhteiskunnasta, mutta ei sulje silmiään sen suhteelliselta itsenäisyydeltä perustaansa nähden.

Nähdäkseni vain tämä tutkimustapa — yhdistyneenä siihen, mitä edellä on sanottu metodista — voi valottaa valtion luonteen yksipuolistuksista vapaana. Sen avulla valtio osoittautuu kysymykseksi hallitsevan yhteiskuntaluokan valasta ja samalla osoittaa, että kun korkeampien tuotantosuhteiden »aineelliset olemassaolon ehdot ovat varttuneet vanhan yhteiskunnan omassa sylissä»²⁴,

yhteiskuntamuodostuman käytännöllinen purkaminen ei voi alkaa muusta kuin valtiosta, valtiovallan valtaamisesta. Tässä lähtökohdassa teoria kohtaa lopulta käytännön ykseydessä, ei menetä olemassaolonsa välineitä, vaan löytää ne uudella tasolla. Se on myös edellytyksenä esim. valtion roolin adekvaatille tieteelliselle tutkimiselle nykyisen valtiomonopolistisen kapitalismin oloissa.

LÄHDEVIITTEET:

¹ Kyntäjä Timo, Poliitikka, teoksessa Antti Kasvio, Timo Kyntäjä ja Ilkka Nousiainen, *Marxilaisen sosiologian näkökulmia teoreettisesta yhteiskuntatutkimuksesta*, Forssa 1972, s. 139 ja 149.

² Teoksessa Valtio ja vallankumous, V. I. Lenin, *Valitut teokset* neljässä osassa, 3. osa, ss. 139—234.

³ Marx Karl, »Grundrissen» johdanto, Pori 1975, s. 37.

⁴ Valtiotyypistä ja sen asemasta ks. Kaarlo Tuori, Oikeistovaara ja poliittinen järjestelmä, *Soihtu* 3/1975, s. 25 sekä *Marxistisch-Leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts* I (Allgemeine Theorie), Berlin 1974, ss. 165—168.

⁵ Engels Friedrich, Perheen, yksityisoimaisuuden ja valtion alkuperä, Marx/Engels, *Valitut teokset* kolmessa osassa, 3. osa, s. 294.

⁶ Engels m.t., s. 297.

⁷ Tieteelliseksi valtion tutkimus kehittyi vasta 1800-luvulla. Aivan kuin vastauksena välttämättä heräävälle kysymykselle, jäävätkö tuon ajan ja valtion synnyn väliin ajoittuvat valtiot tutkimatta, Marx kirjoitti: »Porvarillinen yhteiskunta on tuotannon kehittynein ja monipuolisin historiallinen organisaatio. Tämän vuoksi sen suhteita ilmaisevat kategoriat, sen organisaation ymmärtäminen auttavat samalla ymmärtämään organisaatiota ja tuotantosuhteita kaikissa aikansa eläneissä yhteiskuntamuodoissa, joiden jäänteistä ja elementeistä porvarillinen yhteiskunta rakentuu... Ihmisen anatomia on avain apinan anatomiaan. Sitävastoin voidaan viittaukset korkeampaan alemmissa eläinlajeissa ymmärtää vain kun itse korkeampi laji jo tunnetaan. Porvarillinen talous antaa siis avaimen antiikin talouteen jne.» (Marx Karl, op.cit., ss. 46—47.)

⁸ Marx m.t., s. 39.

⁹ Hyvä tiivistys tästä sisältyy Igor Narskin pienimuotoiseen teokseen *Materialistinen dialektiikka konkreettisen tutkimuksen menetelmänä*, Moskova 1974, ss. 29—37.

¹⁰ Engels m.t., s. 294.

¹¹ Marx m.t., luku 3., Kansantaloustieteen metodi.

¹² »Jos me tällä tavalla abstrahoiimme kaikista subjekteista niiden kaikki ns. aksidenssit, elolliset ja elottomat, inhimilliset ja esineelliset, niin voimme sanoa, että viimeisessä abstraktiossa jää jäljelle enää vain loogiset kategoriat substanssina. Metafyysikot, jotka kuvittelevat analysoivansa näiden abstraktioiden avulla ja luulevat, että mitä kauemmaksi he etäännyvät olioista, sitä pitemmälle he pureutuvat niihin, voivat sanoa, että tämän maailman oliot ovat koruospelusta loogisen kategorian muodostamalla kankaalla.» (Marx Karl, *Filosofian kurjuus*, Moskova, 1971, s. 113).

¹³ Marx m.t., ss. 37—38.

¹⁴ Lenin V. I., Valtio ja vallankumous, *Valitut teokset*, 3. osa, s. 146.

¹⁵ Engels m.t., 296.

¹⁶ Lehen Tuure, Marxilaisen valtioteorian kertausta, *Kommunisti* 11/1971, s. 519.

17 »Yhteiskunta, joka järjestää tuottajien vapaamman ja tasa-arvoisemman assosiaation pohjalla tuotannon uudella tavalla, siirtää koko valtiokoneiston sinne, minne se silloin (luokkien hävitessä — KH) on kuuluva: muinaismuistojen museoon, rukiin ja pronssikirveen viereen». (Engels m.t., s. 297.).

18 Lenin V. I., op.cit., luku 4., ss. 153—158.

19 Marx Karl/Engels Friedrich, *The German Ideology*, Moscow, 1968, s. 38.

20 Ks. tästä Bollhagen P., *Gesetzmässigkeit und Gesellschaft*, Berlin 1967, s. 41.

21 Buhr Manfred, Zur Aktualität der Leninschen Positivismus-Kritik, *Zur Kritik der bürgerlichen Ideologie*, n:o 12, Berlin 1972, s. 37. Artikkel on kokonaisuudessaan tärkeä kritiikki (i) -tutkimustavan lähtökohdalle.

22 Ks. Easton D., *A Framework for Political Analysis*, Englewood Cliffs N.Y., 1965 sekä *A System Analysis of Political Life*, New York 1965. Eastonin yleisen teorian varsin tiivis kritiikki sisältyy mm. seuraavaan työhön: Ilkka Ronkainen: *Eastonilaisen »yleisen teorian» arviointia*, seminaarityö, Turku, 1972.

23 Marx Karl, *Das Kapital* III, Marx/Engels-Werke, Bd. 25, s. 825.

24 Marx Karl, *Kansantaloustieteen arvostelua*, Pori 1970, s. 18.